

EMILIA ILSKA

Prawne aspekty udostępniania zbiorów graficznych do reprodukcji

Zbiory graficzne cieszą się niesłabnącym zainteresowaniem wydawców pragnących umieścić ich reprodukcje w swoich publikacjach. Na zbiory te składają się sztychy, grafiki, rysunki i akwarele, ekslibrisy, fotografie, miniatury, reprodukcje i obrazy¹. Ich różnorodność oraz bogactwo znajduje swoje miejsce w różnego rodzaju wydawnictwach. Zbiory graficzne wykorzystywane są nie tylko do ilustrowania publikacji, widzimy je codziennie w reklamach, widowiskach, wzbogacają naszą ikonosferę. Przechowywane przez instytucje, takie jak muzea, archiwa i biblioteki, podlegają różnorodnym regulacjom prawnym. Postaram się zaprezentować podstawowe regulacje, jakim te zbiory podlegają.

Ustawa o prawie autorskim

Analizę regulacji prawnych dotyczących reprodukcji zbiorów graficznych rozpoczniemy od prawa autorskiego. Poszanowanie praw majątkowych i osobistych twórców, a jednocześnie ułatwienie dostępu do osiągnięć nauki oraz dóbr kultury to przyczyny, które zmusiły ustawodawcę do stworzenia systemu prawnego. Ma on na celu osiągnięcie kompromisu między interesami wszystkich środowisk oraz osiągnięcie równowagi w szeroko pojętym interesie społecznym. Znalezienie odpowiednich rozwiązań jest problemem nie tylko u nas, lecz także w innych krajach.

Obowiązujące w Polsce źródła prawa autorskiego można podzielić na trzy zasadnicze grupy:

---

¹ *Encyklopedia wiedzy o książce*, red. A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynadłowski, Wrocław 1971, szp. 2585–2598.

- regulacje prawa krajowego,
- regulacje prawa międzynarodowego,
- regulacje prawa Unii Europejskiej.

Do regulacji prawa krajowego należy *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych*², kilkakrotnie już nowelizowana. Stanowi część systemu prawa cywilnego i w wielu kwestiach wymaga odwołania do ogólnych zasad zawartych w kodeksie cywilnym.

Aktem prawa międzynarodowego, regulującym omawiane problemy, jest (wielokrotnie nowelizowana) Konwencja berneńska zawarta 9 września 1886 r. Obecnie Polska jest związana *Aktem paryskim konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych z dnia 25 lipca 1971 r.* Polska przystąpiła do Aktu paryskiego częściowo w 1990 r., pomijając artykuły od 1 do 21³. Do całego Aktu przystąpiła po wejściu w życie *Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*⁴. Dzięki temu od dnia 22 października 1994 r. staliśmy się pełnoprawnym członkiem Związku Sygnatariuszy Konwencji, jesteśmy tym samym zobowiązani do kształtowania prawa wewnętrznego w zgodzie z odpowiednimi przepisami Konwencji. Wszystkie państwa członkowskie Unii Europejskiej ratyfikowały Akt i są członkami Związku Sygnatariuszy Konwencji. Jest to jedyny akt normatywny rangi powszechnej i tylko Konwencja stanowi podstawę tworzenia odpowiednich aktów normatywnych prawa wewnętrznego. W związku z przystąpieniem przez Polskę do Światowej Organizacji Handlu (WTO) od 1996 r. obowiązuje w Polsce *Porozumienie w Sprawie Handlowych Aspektów Praw Własności Intelektualnej (TRIPS)*.

W kontekście przystąpienia do Unii Europejskiej obowiązują nas również dyrektywy Rady Wspólnoty Europejskiej.

Uregulowania prawa własności intelektualnej muszą w większym stopniu niż w innych działach prawa cywilnego uwzględniać elementy zewnętrzne wynikające ze współpracy międzynarodowej w powiązaniu z interesem polskich twórców. Regulacja ta powinna w pełni charakteryzować problem dwoistości interesów twórców – z jednej strony interesy osobiste wynikające z więzi twórcy z określonym dobrem niematerialnym, z drugiej interesy majątkowe, a co za tym idzie czerpanie korzyści materialnych przez twórcę i inne podmioty.

Przedmiotem prawa autorskiego jest utwór. Z definicji zawartej w art. 1 *Ustawy o prawie autorskim* wynika, że utworem jest każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiegokolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażania. Tak więc, aby można było mówić o utworze podlegającym ustawowej ochronie prawa autorskiego, musi on spełniać łącznie następujące przesłanki:

² *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dnia 4 lutego 1994 r.* (tekst jednolity Dz.U. z 2006 r. Nr 90, poz. 631).

³ Załącznik do Dz.U. z 1990 r. Nr 82, poz. 474.

⁴ *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dnia 4 lutego 1994 r.*

- być przejawem działalności twórczej człowieka,
- mieć indywidualny charakter,
- efekt tej działalności musi być ustalony w jakiegokolwiek postaci.

Zbiory graficzne bez wątpienia znajdują się wśród utworów objętych powyższą definicją. W ustawie wyodrębniono dwie zasadnicze grupy praw: prawa osobiste i prawa majątkowe.

Autorskie prawa osobiste odnoszą się do sfery niemajątkowych interesów twórcy, związanych z konkretnym utworem. Chronione są nieograniczenie w czasie i nie podlegają zrzeczeniu się lub zbyciu. Mowa tu o więzi twórcy z utworem, czyli prawach do: autorstwa utworu, oznaczenia utworu swoim nazwiskiem lub pseudonimem albo do udostępniania go anonimowo, nienaruszalności treści i formy utworu oraz jego rzetelnego wykorzystania, decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności oraz nadzoru nad sposobem korzystania z utworu⁵.

Autorskim prawom osobistym przysługuje swoiste pierwszeństwo wobec praw majątkowych. Oznacza to, że do realizacji autorskich praw majątkowych niezbędne jest uzyskanie odpowiedniej zgody podmiotu autorskich dóbr osobistych, gdyż bez takiej zgody prawa majątkowe nie mogą być wykonywane. Mowa tu zwłaszcza o prawie do decydowania o pierwszej publikacji, a także prawnie do integralności dzieła.

Szczególnie interesuje nas jednak kwestia autorskich praw majątkowych. To regulacja tych praw stoi na drodze wydawcy chcącego opublikować zbiory graficzne. Stanowią one o przysługującym twórcy wyłącznym prawie do korzystania i rozporządzania utworem na wszystkich polach eksploatacji oraz o wynagrodzeniu za korzystanie z utworu na wszelkich odrębnych polach eksploatacji⁶, o których mowa w art. 50, czyli:

1) w zakresie utrwalania i zwielokrotniania utworu – wytwarzanie określoną techniką egzemplarzy utworu, w tym techniką drukarską, reprograficzną, zapisu magnetycznego oraz techniką cyfrową;

2) w zakresie obrotu oryginałem albo egzemplarzami, na których utwór utrwalono – wprowadzanie do obrotu, użyczenie lub najem oryginału albo egzemplarzy;

3) w zakresie rozpowszechniania utworu w sposób inny niż określony w pkt 2 – publiczne wykonanie, wystawienie, wyświetlenie, odtworzenie oraz nadawanie i reemitowanie, a także publiczne udostępnianie utworu w taki sposób, aby każdy mógł mieć do niego dostęp w miejscu i w czasie przez siebie wybranym⁷.

Gdy dzieło graficzne objęte jest ochroną praw autorskich, wszelkie regulacje prawne opierają się na *Ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych*. Ochrona praw autorskich majątkowych trwa obecnie 70 lat od śmierci autora. Co natomiast dzieje się po tym okresie? Czy utwór graficzny można dowolnie

⁵ *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dnia 4 lutego 1994 r.*, art. 16.

⁶ *Ibidem*, art. 17.

⁷ *Ibidem*, art. 50.

publikować? Tymi regulacjami również zajmuje się *Ustawa o prawie autorskim*. Problem ten reguluje tzw. Fundusz martwej ręki. Instytucja istniejąca w prawie polskim, zwana *domaine public payant*, ma na celu wspieranie Funduszu Promocji Twórczości. Dotyczy wszystkich egzemplarzy utworów literackich, muzycznych, plastycznych, fotograficznych i kartograficznych, do których okres ochrony autorskich praw majątkowych już upłynął. Wydawcy wykorzystujący te utwory w swoich publikacjach są zobowiązani do przeznaczenia 5% wpływów brutto ze sprzedaży na rzecz Funduszu⁸. Niestety wydawcy i producenci w znikomym stopniu wywiązują się z obowiązku wpłat na rzecz Funduszu Promocji Twórczości.

Fundusz Promocji Twórczości to nie jedyna instytucja prawa autorskiego zajmująca się wykonywaniem ustawy o prawie autorskim. Kolejne instytucje stworzone na mocy tej ustawy to organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi. Organizacje te zrzeszają twórców, a ich statutowym zadaniem jest zbiorowe zarządzanie i ochrona praw autorskich powierzonych jej przez członków lub inne podmioty oraz wykonywanie uprawnień wynikających z ustawy⁹. Przekazanie zarządu prawami autorskimi i pokrewnymi może odbyć się na podstawie dobrowolnej umowy bądź przepisów prawnych. Do zadań organizacji zbiorowego zarządzania należy:

- udzielanie licencji na wykorzystanie dzieł chronionych prawem autorskim w sytuacji, kiedy nie jest to prawnie dozwolone, np. osobom fizycznym, bibliotekom, organizacjom nadawczym, punktom kserograficznym itp.,
- ściąganie (inkasowanie) wynagrodzeń i ich repartycja (podział) pomiędzy członków organizacji,
- ochrona i reprezentacja praw właścicieli praw autorskich,
- zawieranie umów o wzajemnej reprezentacji z organizacjami zbiorowego zarządzania z innych państw, ułatwiających transgraniczne licencjonowanie.

W Polsce na mocy decyzji ministra kultury działają następujące organizacje zbiorowego zarządzania:

- Stowarzyszenie Aktorów Filmowych i Telewizyjnych (SAFT),
- Stowarzyszenie Architektów Polskich (SARP),
- Stowarzyszenie Artystów Wykonawców Utworów Muzycznych i Słowno-Muzycznych (SAWP),
- Stowarzyszenie Autorów ZAiKS,
- Stowarzyszenie Autorów i Wydawców POLSKA KSIĄŻKA,
- Stowarzyszenie Filmowców Polskich (SFP),
- Stowarzyszenie Niezależnych Autorów Radiowych i Telewizyjnych,
- Stowarzyszenie Polski Rynek Oprogramowania (PRO),

⁸ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 24 lutego 2003 r. w sprawie wysokości procentu wpłat na Fundusz Promocji Twórczości (Dz.U. z 2003 r. Nr 41, poz. 354).

⁹ A. Karpowicz, *Autor-wydawca. Poradnik prawa autorskiego*, s. 174.

- Stowarzyszenie Twórców Ludowych,
- Stowarzyszenie Zbiorowego Zarządzania Prawami Autorskimi Twórców Dzieł Naukowych i Technicznych (KOPIPOL),
- Związek Polskich Artystów Plastyków (ZPAP),
- Związek Artystów Scen Polskich (ZASP),
- Związek Polskich Artystów Fotografików (ZPAF),
- Związek Producentów Audio-Video (ZPAV),
- Związek Stowarzyszeń Artystów Wykonawców (STOART)¹⁰.

Zwróćmy szczególną uwagę na Związek Polskich Artystów Plastyków (ZPAP), który zrzesza 8,5 tys. artystów sztuk wizualnych o specjalnościach: malarstwo, grafika, rzeźba, medalierstwo, ceramika, szkło, witraż, tkanina, wzornictwo przemysłowe, architektura wnętrz, meble, scenografia, konserwacja dzieł sztuki, wystawiennictwo itp. Od 1996 r. ZPAP prowadzi zbiorowy zarząd prawami autorskimi do utworów plastycznych. W chwili obecnej ZPAP zarządza prawami autorskimi ok. tysiąca osób. W zakresie swojej działalności udziela licencji na korzystanie z utworów osób, które powierzyły jej swoje prawa autorskie. Agencja Prawa Autorskiego ZPAP jest organizacyjnie wyodrębnioną, statutową instytucją Związku Polskich Artystów Plastyków. Do APA przystąpić może każdy twórca dzieł plastycznych, a także spadkobierca twórcy lub inny jego następca prawny, co odbywa się poprzez zawarcie standardowej umowy powierniczej. Powierzenie praw autorskich w ochronę i zarząd APA zwalnia twórcę z potrzeby dochodzenia własnym kosztem i własnym wysiłkiem należnych mu wynagrodzeń, jak też ścigania naruszeń tych praw. Wobec rynkowych użytkowników dzieł reprezentuje go wyposażona w odpowiednie instrumenty prawne instytucja, gwarantująca metodyczną, skuteczną ochronę praw i interesów twórcy, z wykorzystaniem wszelkich dostępnych środków, jakimi na ogół nie dysponuje indywidualny twórca. Zarządzanie prawami autorskimi przez ZPAP-APA ma w szczególności zapewnić twórcy lub innemu właścicielowi praw autorskich wynagrodzenia za korzystanie z utworów na różnego rodzaju polach eksploatacji.

Ponadto galerie, domy aukcyjne i inne placówki handlu sztuką mają obowiązek przekazywania na rzecz twórców i ich spadkobierców, za pośrednictwem ZPAP-APA, opłat od każdorazowej odsprzedaży oryginału dzieła, dokonywanej przez te instytucje (*droit de suite*). ZPAP-APA kontroluje wykonanie umów licencyjnych i w miarę możliwości monitoruje akty eksploatacji utworów plastycznych przez różnych użytkowników i w różnych mediach.

Zbiorowe zarządzanie jest standardową formą obrotu prawami autorskimi w krajach Wspólnoty Europejskiej. Wieloletnie doświadczenia w poszukiwa-

¹⁰ *Obwieszczenie Ministra Kultury z dnia 13 kwietnia 2004 r. w sprawie ogłoszenia decyzji Ministra Kultury o udzieleniu i o cofnięciu zezwoleń na podjęcie działalności organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi* (M.P. z 29 kwietnia 2004 r. Nr 18, poz. 322).

niu optymalnych rozwiązań dowiodły, że stanowi ono najskuteczniejszy sposób realizacji praw autorskich, zapewniający twórcom właściwą pozycję na rynku. Zbiorowe zarządzanie zwalnia też twórcę z konieczności dochodzenia własnym kosztem i wysiłkiem naruszeń praw i egzekwowania należnych wynagrodzeń, co z reguły jest trudne, czasochłonne, wymagające znajomości materii prawnej i kosztowne¹¹.

W rozważaniach nad problemem udostępniania zbiorów graficznych do publikacji ważne jest ustalenie statusu prawnego danego utworu. Czy utwór znajdujący się w zbiorach objęty jest jeszcze prawami autorskimi majątkowymi? Czy instytucja udostępnia go na zasadzie praw własności, a nie posiada do niego praw majątkowych. Część zbiorów określanych jest terminem „dzieła osierocone”. Termin ten jako taki nie istnieje w polskiej ustawie o prawie autorskim, nie jest jednak obcy instytucjom polskim. Są to dzieła chronione prawem autorskim majątkowym, w przypadku których nie można lub bardzo trudno odnaleźć dysponenta tychże praw. Wiąże się to z niemożnością wykorzystania tego utworu w jakikolwiek sposób. Problem ten związany jest z tendencją do wydłużania czasu ochrony praw majątkowych twórcy. Najczęściej dotyczy to dzieł, których autorzy nie żyją i trudno odnaleźć spadkobierców lub gdy dysponentem praw majątkowych było wydawnictwo już niestniejące i nie ma następców prawnych, którzy przejęli prawa po wydawnictwie. Brakuje rozwiązań prawnych dotyczących tego problemu. Wydawnictwo pragnące wykorzystać w swojej publikacji takie materiały nie może spełnić podstawowego zastrzeżenia dotyczącego regulacji praw autorskich majątkowych. „Dzieła osierocone” z powodu ich niepewnego statusu prawnego nie są wykorzystywane z obawy o konsekwencje prawne naruszenia praw autorskich majątkowych¹².

Zagadnienie uregulowania praw autorskich majątkowych dotyczących nowych pól eksploatacji jest tematem wielu dyskusji. Odpowiedzią na problem prezentowania dzieł za pomocą nowych technologii jest instytucja Creative Commons. Jej podstawową działalnością jest opracowanie i propagowanie licencji pozwalających na rozszerzenie dotychczasowego zakresu praw autorskich zgodnie z wymogami postępującego rozwoju technologicznego. Starając się sprostać wymogom zmieniającej się rzeczywistości, Creative Commons proponuje przejście od reguły „wszystkie prawa zastrzeżone” do zasady „pewne prawa zastrzeżone”, jednocześnie zachowując poszanowanie dla idei prawa autorskiego. W tym celu został stworzony zestaw ogólnodostępnych licencji przeznaczonych dla autorów, muzyków i innych twórców, którzy chroniąc swoje podstawowe prawa autorskie, mogą jednocześnie rozszerzyć dotychczasowe zasady udostępniania wyników własnej pracy publiczności. Creative Commons stara się wypracować zrównoważoną pozycję między radykalizującym się sys-

¹¹ Związek Polskich Artystów Plastyków, <http://zpap.org.pl/> – dostęp: 19.11.2007.

¹² B. Szczepańska, M. Marcinek, *eIFL-IP Rzecznictwo w sprawie dostępu do wiedzy: prawo autorskie a biblioteki*, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=61553&from=&dirids=1>, s. 21–24 – dostęp: 19.11.2007.

temem praw autorskich oraz nieograniczonym wykorzystaniem artystycznego i naukowego dorobku innych. Kwestia relacji między kulturą i twórczością, prawem i technologią staje się szczególnie istotna w dobie gwałtownego rozwoju nowych technologii, które jednocześnie otworzyły przed działalnością artystyczną nowe możliwości, ułatwiły kopiowanie i dystrybucję utworów, ale też umożliwiły kontrolę nad dostępem do dóbr kultury i ich użyciem¹³. Dostęp do materiałów na podstawie licencji CC jest obecnie szeroko dyskutowany w kontekście regulacji prawnych związanych z szybko rozwijającymi się bibliotekami cyfrowymi.

Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych jest regulacją dotyczącą wszystkich utworów. Oprócz niej udostępnianie reprodukcji zbiorów graficznych obwarowane jest wieloma innymi regulacjami prawnymi w zależności od rodzaju instytucji, w której posiadaniu znajdują się zbiory. Instytucje oraz regulacje w nich stosowane przedstawione zostaną na przykładzie środowiska wrocławskiego.

Przepisy archiwalne

Obiektem zainteresowania wydawcy mogą być różnego rodzaju zbiory graficzne znajdujące się w zbiorach archiwum. Cytując za *Ustawą z 14 lipca 1983 r. O narodowym zasobie archiwalnym i archiwach*¹⁴: „Materiałami archiwalnymi wchodzącymi do narodowego zasobu archiwalnego, zwanymi dalej materiałami archiwalnymi, są wszelkiego rodzaju akta i dokumenty, korespondencja, dokumentacja finansowa, techniczna i statystyczna, mapy i plany, fotografie, filmy i mikrofilmy, nagrania dźwiękowe i wideofonowe oraz inna dokumentacja, bez względu na sposób jej wytwarzania, mająca znaczenie jako źródło informacji o wartości historycznej o działalności Państwa Polskiego, jego poszczególnych organów i innych państwowych jednostek organizacyjnych oraz o jego stosunkach z innymi państwami, o rozwoju życia społecznego i gospodarczego, o działalności organizacji o charakterze politycznym, społecznym i gospodarczym, zawodowym i wyznaniowym, o organizacji i rozwoju nauki, kultury i sztuki, a także o działalności jednostek samorządu terytorialnego i innych samorządowych jednostek organizacyjnych – powstała w przeszłości i powstająca współcześnie”¹⁵. Na podstawie tej definicji stwierdzić można, iż archiwa posiadają w swych zbiorach dokumenty będące w sferze zainteresowań wydawców. Materiały archiwalne powstają w wyniku działalności państwa i przechowywane są po to, by służyć nauce, kulturze, gospodarce narodowej i potrzebom obywateli.

¹³ Organizacja Creative Commons, <http://creativecommons.pl/creative-commons-wprowadzenie> – dostęp: 19.11.2007.

¹⁴ *Ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z 14 lipca 1983 r.* (tekst jednolity Dz.U. z 2006 r. Nr 97, poz. 673).

¹⁵ *Ibidem*, rozdz. 1 art. 1.

W zależności od tego, kto jest właścicielem materiałów archiwalnych, dzielimy je na państwowy zasób archiwalny oraz niepaństwowy zasób archiwalny. Różnica między nimi polega na tym, że materiały archiwalne państwowe przechowywane są wieczyście i nie mogą być sprzedawane, a nieprzestrzeganie tych ustaleń grozi karami. Natomiast materiały archiwalne niepaństwowe mogą być zbywane, z tym jednak zastrzeżeniem, że prawo pierwokupu mają archiwa państwowe. Znaczna część materiałów wchodzących w skład narodowego zasobu archiwalnego mieści się zarazem w pojęciu dóbr chronionych na podstawie *Ustawy o prawie autorskim*. To, że dobra te mają lub uzyskują z czasem status archiwaliów, w żaden sposób nie umniejsza ich autorsko prawnego statusu¹⁶.

Do zadań spoczywających na Naczelnym Dyrektorzem Archiwów Państwowych, jako organu centralnego, należy m.in. udzielanie zgody na publikację materiałów archiwalnych. W regulaminach archiwów państwowych znajdują się szczegółowe cenniki, które określają koszty, jakie ponosi osoba pragnąca zreprodukować zbiory archiwalne dla celów komercyjnych.

Archiwum udziela zgody na publikację na podstawie pisemnego podania. Powinno ono zawierać dane osoby (nazwisko, imię, adres) oraz żądanie załatwienia sprawy zgodnie z wymaganiami zawartymi w przepisach szczególnych. Podanie może być wniesione pisemnie, faksem, pocztą elektroniczną lub ustnie do protokołu. W przypadku odpłatnych usług należy wnieść zamówienie na piśmie z własnoręcznym podpisem.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu za reprodukcje przeznaczone do celów komercyjnych do publikacji w wydawnictwie periodycznym ustala w zależności od nakładu kwotę od 10 do 185 zł. Natomiast koszt reprodukcji przeznaczonej do publikacji w wydawnictwie nieperiodycznym (za 1 sztukę) oscyluje od 25 do 50 zł w zależności od nakładu. Możliwe jest uzyskanie zniżki w wysokości 60% ceny w związku z pracami badawczymi na rzecz pracowników naukowych.

Przepisy biblioteczne

Problem publikacji zbiorów graficznych znajdujących się w bibliotekach podlega różnego rodzaju regulacjom. Działalność i funkcjonowanie bibliotek reguluje *Ustawa o bibliotekach z 7 czerwca 1997 r.*, której art. 3 głosi, co następuje: „Biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej. Prawo korzystania z bibliotek ma charakter powszechny, na zasadach określonych w ustawie”¹⁷. Na podstawie tego

¹⁶ D. Kot, *Autorsko-prawne zagadnienia gromadzenia i udostępniania materiałów archiwalnych*, „Archiwista Polski” 2001, nr 2, s. 9.

¹⁷ *Ustawa o bibliotekach z dnia 27 czerwca 1997 r.* (Dz.U. z 1997 r. Nr 85, poz. 539), art. 3.

dokumentu można by wysnuć wniosek, że dostęp do dobra narodowego, jakim są zbiory, jest darmowy i powszechny. Kolejny artykuł określa jednak, w jakich przypadkach biblioteka może pobierać opłaty za swoje usługi.

„Opłaty mogą być pobierane:

- za usługi informacyjne, bibliograficzne, reprograficzne oraz wypożyczenia międzybiblioteczne,
- za wypożyczenia materiałów audiowizualnych,
- w formie kaucji za wypożyczone materiały biblioteczne,
- za niezwrócenie w terminie wypożyczonych materiałów bibliotecznych,
- za uszkodzenie, zniszczenie lub niezwrócenie materiałów bibliotecznych”¹⁸.

Ustawa o bibliotekach ustala ogólne zasady działania bibliotek. Wszelkie regulaminy biblioteczne muszą być zgodne z tym, co zawiera ustawa. Mimo to można dostrzec dużo luk w ustawie, które umożliwiają bibliotekom własne ustalenia i rozporządzenia. Taką możliwość daje artykuł 14 pkt 4: „Zasady i warunki korzystania z biblioteki określa regulamin nadany przez jej dyrektora (kierownika)”¹⁹.

Czy pobieranie opłat za dzieła udostępniane w celu reprodukcji jest zgodne z prawem? Czy rację mają wydawcy i autorzy dzieł, protestując przeciw ustalonym przez biblioteki cennikom za dostęp do zbiorów, które ustawowo należą do narodu i na których utrzymanie idą podatki? Trudno odpowiedzieć na te pytania. Obie strony mają silne argumenty. Wydawcy upowszechniają dobra kultury szerokim kręgom odbiorców. Nie czynią tego jednak bezinteresownie, czerpiąc zyski z publikacji. Czy w tej sytuacji dziwi pobieranie opłat przez biblioteki za udostępnienie do reprodukcji zbiorów, które są własnością biblioteki? Pieniądze te często przeznaczone są na ochronę i konserwację cennych kolekcji, dzięki czemu mogą one przetrwać.

Analizując problem regulacji prawnych udostępniania do publikacji zbiorów graficznych, posłużymy się przykładem środowiska wrocławskiego: Biblioteką Uniwersytecką we Wrocławiu oraz Zakładem Narodowym im. Ossolińskich. W obu tych instytucjach regulacje przebiegają bardzo podobnie. Podstawą wszelkich rozwiązań prawnych jest *Ustawa o bibliotekach*, *Ustawa o prawie autorskim* oraz regulaminy i statuty tychże instytucji. Gabinet Grafiki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, mimo iż należy do Muzeum Książąt Lubomirskich, został w tym opracowaniu włączony w część dotyczącą bibliotek. Proces uzyskania praw do publikacji przebiega jednakowo w obu instytucjach. Wydawnictwo lub autor zwraca się z prośbą do dyrekcji o udzielenie zgody na wykorzystanie zbiorów graficznych w publikacji. Dyrekcja przekazuje prośbę do Oddziału Zbiorów Graficznych w przypadku Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego lub Gabinetu Grafiki w przypadku Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Pracownicy tych dzia-

¹⁸ *Ibidem*, art. 14.

¹⁹ *Ibidem*.

łów podejmują decyzję, czy zbiory te można zreprodukować, czy istnieją jakiegokolwiek przesłanki, np. stan zbiorów, które to uniemożliwiają. Po uzyskaniu zgody dzieło zostaje przekazane do Działu Reprograficznego, gdzie sporządzana jest kopia w postaci, jakiej życzy sobie wydawca. Następnie zobowiązany jest on do wniesienia opłaty za prawo do publikacji utworu graficznego. W Bibliotece Uniwersyteckiej prawo do publikacji jest dwojakiego rodzaju. Publikacje dla celów komercyjnych plasują się w granicach od 50 do 200 zł za ujęcie. Przy czym zróżnicowanie to ma swoje źródło w wartości historycznej materiałów bibliotecznych, stanie zachowania i technikach reprodukcji. Dla celów naukowych natomiast ceny ustalane są w granicach od 50 do 100 zł za ujęcie lub za dostarczone przez wydawcę egzemplarze gratisowe. Z opłat tych zwolnione są osoby przygotowujące prace magisterskie i doktorskie. Do tych opłat doliczane są opłaty związane z wielkością planowanego nakładu. Są to kwoty 100 zł przy nakładzie do 500 egz., 300 zł przy nakładzie od 500 do 1500 egz. oraz 500 zł za każdy nakład powyżej 1500 egz.²⁰

W przypadku Zakładu Narodowego im. Ossolińskich prace naukowe i niekomercyjne zwolnione są z opłat. W wydawnictwach innych niż reklamowe cena uzależniona jest od nakładu: przy nakładzie do 500 egz. wynosi 50 zł, przy nakładzie zaś powyżej 500 egz. wynosi 200 zł. Za prawo do publikacji w wydawnictwach reklamowych koszt wynosi 500 zł²¹. Cenniki dotyczą prawa do jednorazowej publikacji, przy wznowieniu nakładu należy skontaktować się z bibliotekami i uiścić ponownie stosowne opłaty.

W obu przypadkach wydawca zobowiązuje się do przekazania instytucji egzemplarza wydawnictwa. Z bibliotekami często stosowana jest umowa barterowa. Wydawca przekazuje bibliotece egzemplarze dzieł, co pokrywa koszty praw do publikacji. Dotyczy to najczęściej dzieł cennych i wartościowych, które biblioteka chętnie widzi w swoich zbiorach lub przeznaczają je na wymianę z innymi, często zagranicznymi bibliotekami.

Różnorodność sytuacji powoduje, że poszczególne przypadki rozpatrywane są indywidualnie przez dyrekcję. W większości wystarcza zgoda dyrekcji na jednorazową publikację, w nielicznych przypadkach, przy większych zamówieniach sporządzane są umowy licencyjne przy pomocy radców prawnych. Dyrekcja może obniżyć, a nawet zrezygnować z opłaty w przypadku dzieł niekomercyjnych bądź naukowych.

Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego udostępnia swoje zbiory również poprzez bibliotekę cyfrową. Mowa tu o Bibliotece Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego. Prezentacja na stronach internetowych nie oznacza jednak, że zbiory

²⁰ Zasady i ceny obowiązujące przy świadczeniu dodatkowych usług przez Bibliotekę Uniwersytecką we Wrocławiu, <http://www.bu.uni.wroc.pl/uslugi/cenniki.html#Stosowne%20zasady> – dostęp: 19.11.2007.

²¹ Cennik Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, <http://www.oss.wroc.pl/inf/cennik.html> – dostęp: 19.11.2007.

te można wykorzystywać w celach komercyjnych. W każdym przypadku wykorzystania tych cyfrowych zbiorów należy najpierw uzyskać zgodę na publikację dyrekcji biblioteki.

Przepisy muzealne

Oprócz bibliotek i archiwów również muzea prezentują i udostępniają zbiory graficzne – głównym aktem prawnym jest *Ustawa o muzeach z dnia 21 listopada 1996 r.*²² Według art. 1 pkt 1: „Muzeum jest jednostką organizacyjną niestawioną na osiąganie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów²³”. W art. 2 znajdujemy informacje, w jaki sposób muzeum realizuje cele określone w art. 1, a wśród nich punkt 10, który mówi o prowadzeniu działalności wydawniczej.

Na rynku wydawniczym zaobserwować można wzrost liczby publikacji albumowych i historycznych. Wydawcy korzystają ze zbiorów muzealnych, aby prezentować dobra kultury szerokiemu gronu odbiorców. Podobnie jak w innych instytucjach, muzea borykają się z nową sytuacją rynkową. Głównym ich celem jest szerzenie kultury oraz upowszechnianie dzieł sztuki. Nikt, tak jak pracownicy, nie zna wartości przedstawianych eksponatów muzealnych. Czy dziwi więc odpłatne udostępnianie utworów w celach zarobkowych? Problem ten można rozwiązać dzięki współpracy i zrozumieniu obu stron. W przypadku współpracy muzeów z wydawcami istnieją już rynkowe ujednolicone zasady współdziałania. Współpraca korzystna jest dla obu stron. Wydawca otrzymuje zgodę na publikację materiałów, muzeum natomiast nie tylko prezentuje swoje eksponaty, reklamując się jednocześnie, lecz także czerpie z tego tytułu korzyści materialne.

Na przykładzie muzeów wrocławskich stwierdzić można, iż muzea doskonale odnalazły się w nowej rzeczywistości rynkowej. W Muzeum Miejskim oraz Muzeum Architektury we Wrocławiu zgodę na publikację zbiorów wydaje dyrekcja. Podstawą jest każdorazowo regulamin wewnętrzny tychże instytucji. Zapotrzebowanie składane jest pisemnie z wyszczególnieniem, o jaki eksponat chodzi i gdzie będzie wykorzystywany. Muzeum może nie zgodzić się na publikację, jeśli uzna, że wykorzystanie dzieła w ten sposób mogłoby obrazić czyjeś uczucia lub nie li-

²² *Ustawa o muzeach z dnia 21 listopada 1996 r.* (Dz.U. z 1997 r. Nr 5, poz. 24).

²³ *Ustawa o muzeach z dnia 29 czerwca 2007 r., o zmianie ustawy o muzeach* (Dz. U. z 2007 r. Nr 136, poz. 956).

kuje z powagą instytucji. W przypadku tych muzeów każdorazowa licencja tworzona jest w zależności od potrzeb. Przy dużych zleceniach umowy sporządzane są pod nadzorem radcy prawnego. Zdarza się udzielanie licencji na wykorzystywanie wielokrotne dzieła, np. jeśli chodzi o wykorzystanie materiałów do sporządzenia prezentacji multimedialnej, która z założenia przeznaczona jest do wielokrotnego przedstawiania. Każdorazowo wydawca płaci za wykonanie materiału fotograficznego oraz wnosi opłatę za prawo do publikacji.

W muzeach wykonanie fotografii eksponatu przez fotografa wiąże się z przeniesieniem praw autorskich do fotografii na muzeum jako pracodawcę. Problem ten jest rozwiązywany poprzez odpowiednie aneksy do umowy o pracę. W ten sposób fotografowie przenoszą prawa autorskie majątkowe na muzeum, czyli swojego pracodawcę.

Bardzo szczegółowe regulacje dotyczące publikacji zbiorów ma Muzeum Narodowe we Wrocławiu. Wszelkie problemy prawne są tu odgórnie rozwiązane i sformalizowane. Tylko wydawca może wystąpić o prawo do publikacji. Gdy zleca kwerendę, pobierane są dodatkowe opłaty. Do kosztów wliczana jest opłata za wykonanie materiału fotograficznego oraz licencja udzielająca prawa do publikacji na 3 lata. Po tym okresie licencja wygasa i wydawca zobowiązany jest ponownie ją wykupić. Licencja szczegółowo określa prawo do jednego lub kilku pól eksploatacji materiałów. Istnieją dwie umowy licencyjne. Pierwsza, kiedy muzeum posiada prawa autorskie do dzieła, oraz druga, w której muzeum udziela prawa do publikacji materiału fotograficznego, ale zastrzega, iż prawa autorskie do utworu są przy twórcy lub jego spadkobiercach i należy ten problem uregulować osobną umową z właścicielem tychże praw. Problem ten dotyczy dzieł, których prawa autorskie majątkowe nie są w posiadaniu muzeum. Od kilku lat muzeum reguluje te kwestie przy kupnie dzieła, kiedy wraz z utworem kupowane są prawa majątkowe. Problem stanowią tylko dzieła, które są już własnością muzeum, a których prawa autorskie nie zostały uregulowane, lub tzw. „dzieła osieroczone”. Dotyczy to zbiorów różnych muzeów. Często zbiory pochodzące z darów nie mają uregulowanych praw autorskich, gdyż spadkobiercy nie zdają sobie sprawy, że oddając dzieło do muzeum, muszą dopełnić formalności przenoszących prawa majątkowe na muzeum.

Zainteresowany reprodukowaniem dzieła (np. w albumie) chronionego prawem autorskim utworu plastycznego powinien uzyskać zgodę od podmiotu praw autorskich majątkowych. Niezależnie jednak od tego konieczny jest dostęp do oryginału w celu wykonania reprodukcji – i tutaj trzeba się liczyć z tym, że właściciel może zażądać zapłaty za udostępnienie swojej własności. W pierwszym przypadku podstawą odpłatności są przepisy prawa autorskiego, w drugim – prawa własności²⁴.

²⁴ J. Barta, R. Markiewicz, *Muzea a nowe prawo autorskie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Opuscula Musealia” 1996, z. 8, s. 79.

Podobnie jak w innych instytucjach muzea dostosowują cennik opłat za prawo do publikacji zbiorów graficznych w zależności od przeznaczenia i planowanego nakładu dzieła. W odniesieniu do publikacji naukowych możliwe jest bezpłatne udzielenie prawa do publikacji oraz zawierane są umowy barterowe – wydawca miast płacić przekazuje muzeom egzemplarze publikacji.

W Muzeum Narodowym współpraca między różnymi jego oddziałami jest bezpłatna, na podstawie wymiany praw do publikacji zbiorów. Współpracujące muzea wymieniają się materiałami lub otrzymują w zamian egzemplarze publikacji.

Podsumowując, zauważmy, że regulacje prawne dotyczące udostępniania zbiorów graficznych do reprodukcji ulegają ciągłym zmianom. Wiąże się to oczywiście ze zmianami, jakie zachodzą w ustawodawstwie polskim i w dyrektywach unijnych. Mają one swoje odzwierciedlenie w zmieniających się wewnętrznych rozporządzeniach instytucji, które udostępniają swoje dzieła do reprodukcji. Nowe warunki rynkowe stwarzają okazję czerpania zysków z udostępniania swoich zbiorów przez instytucje *non-profit*. Rozwijająca się technologia oraz nowe pola eksploatacji dzieła stwarzają nowe problemy prawne. Z darmowym udostępnianiem dzieł nie zgadzają się posiadacze praw majątkowych do utworów, którzy pragną czerpać profity z tego tytułu. Jest to problem stosunkowo nowy, który dopiero ostatnio zyskuje regulacje prawne. Pojawiają się takie organizacje, jak Creative Commons, które walczą o upowszechnienie utworów za pomocą udzielania różnego rodzaju licencji. Jest to pewnego rodzaju kompromis między darmowym rozpowszechnianiem dzieła a całkowitym zakazem wykorzystania tych utworów objętych prawami autorskimi w domenie publicznej. Twórcy Creative Commons, m.in. Lawrence Lessig²⁵, apelują o zmniejszenie czasu ochrony utworu na 25 lat, po których można by przedłużyć ten okres. Rozwiązywałoby to wiele problemów, m.in. „dzieł osieroconych”, z czym borykają się obecnie np. muzea, które mają w swoich zbiorach utwory o nieuregulowanym statusie prawnym. Temat ten wzbudza ciągle różnego rodzaju problemy i kontrowersje. Wszelkiego rodzaju ustalenia są omijane lub ignorowane nawet przez największe i uznane wydawnictwa. Bardzo często zdarza się, że zbiory graficzne publikowane są bez zgody ich właścicieli. Wydawnictwa łamią w ten sposób prawo. Tylko nieliczne, największe instytucje walczą z tym procederem w sądach, co powoduje poczucie bezkarności i kolejne łamanie prawa przez wydawców.

Bibliografia

Barta J., Markiewicz R., *Muzea a nowe prawo autorskie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Opuscula Musealia” 1996, z. 8, s. 63–81.

²⁵ L. Lessig, *Wolna kultura*, Warszawa 2005.

- Encyklopedia wiedzy o książce*, red. A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynadłowski. Wrocław, 1971.
- Golat R., *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, Warszawa 2006.
- Karpowicz A., *Autor-wydawca: poradnik prawa autorskiego*, Warszawa 2005.
- Kot D., *Autorsko-prawne zagadnienia gromadzenia i udostępniania materiałów archiwalnych*, „Archiwista Polski” 2001, nr 2, s. 9–33.
- Lessig L., *Wolna kultura*, Warszawa 2005.
- Obwieszczenie Ministra Kultury z dnia 13 kwietnia 2004 r. w sprawie ogłoszenia decyzji Ministra Kultury o udzieleniu i o cofnięciu zezwoleń na podjęcie działalności organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi*, (M.P. z 29 kwietnia 2004 r. Nr 18, poz. 322).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 24 lutego 2003 r. w sprawie wysokości procentu wplat na Fundusz Promocji Twórczości* (Dz.U. z 2003 r. Nr 41, poz. 354).
- Sarbiński R.M., *Utwór fotograficzny i jego twórca w prawie autorskim*, Zakamycze 2004.
- Szczepańska B., Marcinek M., *eFL-IP Rzecznictwo w sprawie dostępu do wiedzy: prawo autorskie a biblioteki*, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=61553&from=&dirids=1> – dostęp: 19.11.2007.
- Tarkowski A., Hofmokl J., *Wolne niczym wiatr. O nowych formach ekspresji twórczej w epoce cyfrowej*, „Kultura Współczesna”, nr 1/2005, s. 176–179.
- Ustawa o bibliotekach z dnia 27 czerwca 1997 r.* (Dz.U. z 1997 r. Nr 85, poz. 539).
- Ustawa o muzeach z dnia 21 listopada 1996 r.* (Dz.U. z 1997 r. Nr 5, poz. 24).
- Ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z 14 lipca 1983 r.* (tekst jednolity Dz.U. z 2006r. Nr 97, poz. 673).
- Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dnia 4 lutego 1994 r.* (tekst jednolity Dz.U. z 2006 r. Nr 90, poz. 631).

Legal Aspects of Making Graphics Collections Available for Reproduction

Summary

Collections of graphic works continue to attract interest of publishers. Their richness and variety inspire numerous publications. However, there are various legal regulations that have to be taken into account when such works are to be reproduced. First, all publishers must conform to the *Act on Copyright and Related Rights* in all their plans. The present author discusses the object of copyright, the content of both personal and proprietary rights as well as such problems as “Mortmain fund”, “orphaned works” and Creative Commons. She also analyses in detail the role of the organisation that collectively manages copyright. In the case of graphic collections, this role is played by the Association of Polish Artists and Designers, which – according to its statutory objectives, obligations and rights, as well as a decision of the Minister of Culture and Art – is to protect copyright and process royalty claims of authors of graphic works in all artistic disciplines. The second group of provisions concerns the legal aspects of reproduction of graphic collections held by libraries, galleries, museums and archives, especially with regard to works on which the copyright has already expired. In such a case, these works can be made available for publication in accordance with internal regulations of these institutions. The solutions in question are examined mainly on the basis of practices followed by various institutions in Wrocław.